

Andrij Hawinskyj*, Wojciech Pasterkiewicz**, Jakub Rogoziński***

Wyniki archeologicznych badań wykopaliskowych przeprowadzonych na osadach kultury pucharów lejkowatych w Trościańcu koło Mikołajowa i Otynewyczach koło Żydaczowa, lewe dorzecze górnego Dniestru

The results of archaeological excavations carried out at the Funnel Beaker culture settlements in Trościaniec near Mikołajów and Otynewyczi near Żydaczów, the left upper basin of the Dniester River

The sondage excavations were conducted in September 2013 at the sites in Trościaniec, „Kamienna Góra”, Mikołajów region and Otynewyczi, „Kuzhora”, Żydaczów region, the left upper basin of the Dniester (Ukraine). The result of the research in Trościańcu was the discovery of ceramic and flint remains of the Funnel Beaker culture. As for the site in Otynewyczi, there were artefacts affiliated to the Funnel Beaker culture, Mierzanowice culture as well as the items dated to the twelfth century.

KEY WORDS: Funnel Beaker culture, Mierzanowice culture, twelfth century – Princely Rus, Principality of Zvenyhorod

Submission: 08.04.2015; acceptance: 03.11.2015

WSTĘP

Pomimo ponad kilkadziesiąt lat, które upłynęły od czasu zidentyfikowania pierwszych materiałów kultury pucharów lejkowatych na obszarze Ukrainy, stan rozpoznania wykopaliskowego stanowisk tej kultury jest nadal bardzo słaby. Dotyczy to szczególnie dorzecza górnego Dniestru, w rejonie Wschodniego Podkarpacia i Wyżyny Podolskiej, terenów stanowiących rubież kulturową ze środowiskiem kultury trypolskiej. Sytuację tę nieco poprawiły badania polsko-ukraińskiej ekspedycji archeologicznej przeprowadzone w latach 2009–2010 na kilku obiektach położonych na prawym brzegu Dniestru, w okolicach ujścia Świcy i Siwki – w Protestach, Serednem oraz w Ko-

torynach (J. Machnik i inni 2009). Uzyskano wówczas bardzo ważne dane o chronologii, rozplanowaniu wewnętrznym oraz kontaktach ze światem zewnętrznym ludności kultury pucharów lejkowatych na tym terenie (A. Hawinskyj, W. Pasterkiewicz, M. Rybicka 2013). W 2013 roku wspólna ekspedycja Uniwersytetu Rzeszowskiego oraz Instytutu Ukrainoznawstwa im. I. Kryp’jakewycza NAN Ukrainy we Lwowie przeprowadziła prace na przeciwnym, lewym brzegu Dniestru na osadach kultury pucharów lejkowatych znanych dotąd jedynie z badań archiwalnych – Trościaniec oraz Otynewyczi. Omówienie wyników tych badań stanowi przedmiot niniejszego artykułu¹.

TROŚCIANIEC, „KAMIENNA GÓRA”, REJON MIKOŁAJÓW

Stanowisko „Kamienna Góra”² w Trościańcu położone jest na garbie leżącym w widłach rzeki Zubry i jej dopływu Barbary (ryc. 1). Ma on trójkątny kształt skierowany wierzchołkiem w kierunku zachodnim, od strony północnej i południowej ograniczają go krótkie, strome stoki. Wzniesienie to posiada silną ekspozycję topograficzną – przewyższenie w stosunku do dna doliny wynosi prawie 65 m. Pod względem geomorfologicznym

teren ten znajduje się w centralnej części Opola Właściwego będącego częścią Wyżyny Podolskiej (P. M. Cys’ 1962, s. 137).

Pozostałości osady kultury pucharów lejkowatych zostały odkryte w 1929 roku przez A. Nowakowskiego (J. Głosik 1962, s. 168). Z terenu stanowiska zebrano wówczas dość liczny zbiór fragmentów ceramiki oraz zabytków krzemienych³. Do lite-

² Przez okolicznych mieszkańców określane jest również jako „Petrowens’ka Hora” lub „Szczyb”.

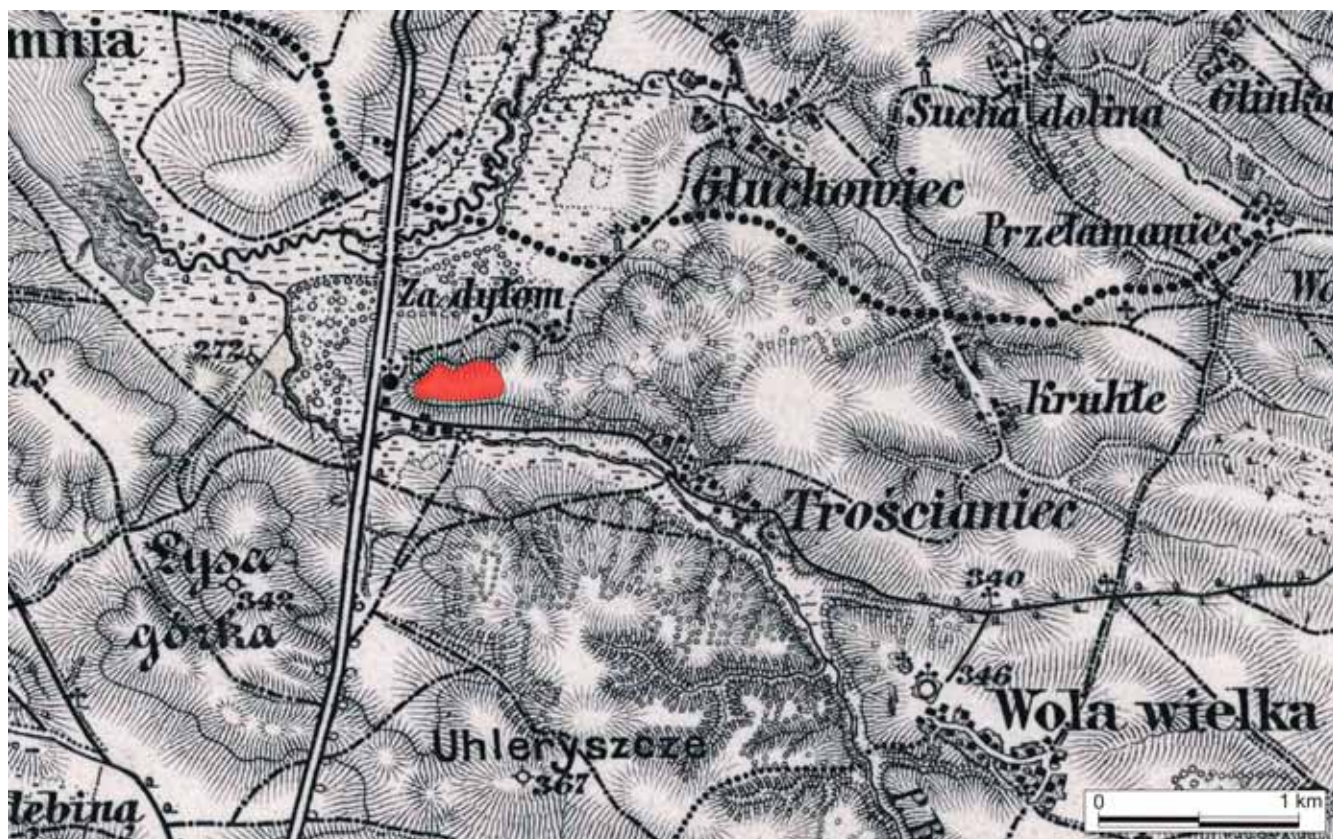
¹ W badaniach, oprócz autorów niniejszego artykułu, brał również udział Igor Prynada.

³ Materiały te znajdują się obecnie w zbiorach Państwowego Muzeum Archeologicznego w Warszawie.

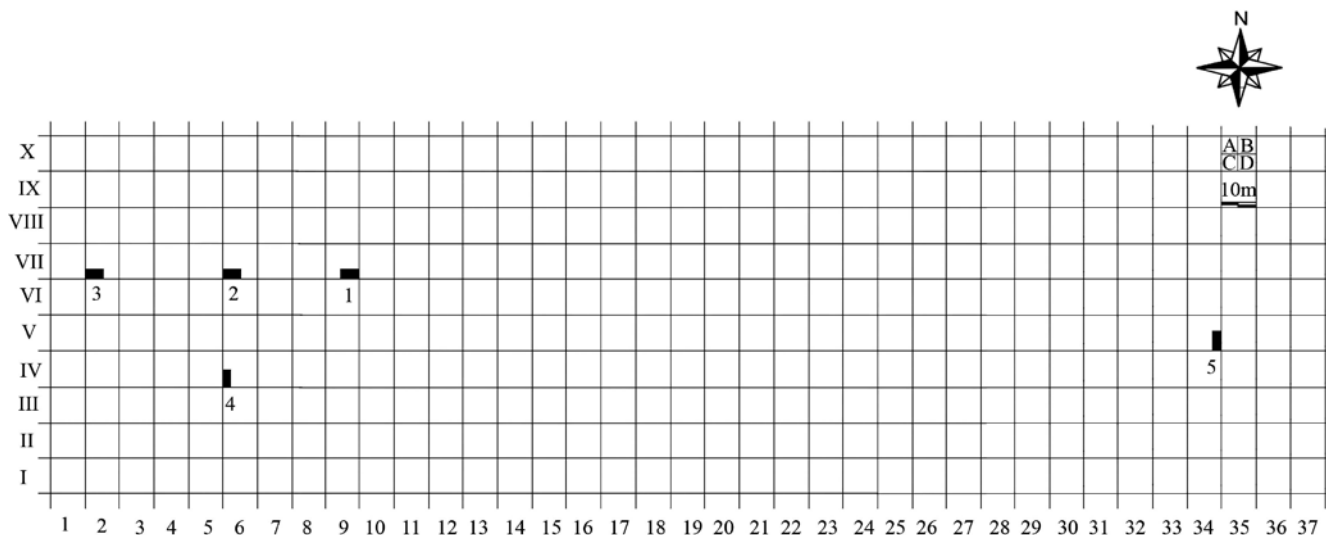
* Instytut Ukrainoznawstwa NAN Ukrainy, ul. Kozelnycka 4, 79026 Lwów, Ukraina

** Instytut Archeologii UR, ul. Moniuszki 10, 35-015 Rzeszów

*** Instytut Archeologii UR, ul. Moniuszki 10, 35-015 Rzeszów

Ryc. 1. Trościaniec, „Kamienna Góra”, rejon Mikołajów. Lokalizacja stanowiska
 Abb. 1. Trościaniec, „Kamienna Góra”, Rajon Mikołajów. Lage der Fundstelle

Ryc. 2. Trościaniec, „Kamienna Góra”, rejon Mikołajów. Rozmieszczenie wykopów archeologicznych na tle siatki arowej
 Abb. 2. Trościaniec, „Kamienna Góra”, Rajon Mikołajów. Verteilung archäologischer Grabungsschnitte vor dem Hintergrund des Ar- Rasters

ratury archeologicznej stanowisko weszło w 1936 roku dzięki pracy K. Jażdżewskiego, jako najdalej na południowy-wschód wysunięta osada kultury pucharów lejkowatych (K. Jażdżewski 1936, s. 293, mapa LXXIII: 745). W 1960 roku przeprowadzone zostały powtórne badania powierzchniowe, podczas których zebrano dość liczny materiał ceramiczny, którego część znajduje się obecnie w Instytucie Ukrainoznawstwa NAN Ukrainy we Lwowie. Według zapisków archiwalnych M. Pelešišina, na stanowi-

sku podjęto w końcu 60. lub na początku lat 70. XX w. badania stacjonarne, podczas których miano odkryć kilka glinianych piecowisk oraz pozyskać fragmenty kubków, flasz z kryzą oraz wyroby krzemienne (m.in. fragmenty siekierok, wiórowce i drapacze; M. A. Pelešišin 1999, s. 106). W 2013 roku przeprowadzono weryfikacyjne badania sondażowe, które objęły powierzchnię 50 m² w obrębie 5 wykopów. Skupiły się one w obrębie dostępnej do badań części zachodniej i centralnej stanowiska (ryc. 2).

OPIS WYKOPÓW BADAWCZYCH

Transzeja nr 1 (ar 9-VII/D)

Została założona w zachodniej części stanowiska, w obrębie niewielkiego plateau. Pod warstwą ziemi ornej na głębokości 20–30 cm zalegał całec – jasnoszary less z luźnymi bryłkami wapienia. W południowo-zachodnim narożniku oraz w partii środkowo-południowej wykopu natrafiono na soczewkę warstwy kulturowej o szarym kolorze, wymiarach 1x4,5 m i miąższości około 0,5 m (ryc. 3). Z jej eksploracji pozyskano 38 fragmentów ceramiki kultury pucharów lejkowatych oraz 3 wyroby krzemienne.

Transzeja nr 2 (ar 6-VII/C)

Została założona w zachodniej części stanowiska, na przedłużeniu transzei nr1 w kierunku zachodnim o 35 m. Bezpośrednio pod warstwą ziemi ornej, na głębokości 45 cm odnotowano całec o niejednolitym, jasnoszaro-rudawym kolorze (ryc. 4). W centralnej części wykopu widoczne było skupisko rumoszu wapiennego o białawej barwie. W warstwie ornej odkryto 4 fragmenty ceramiki kultury pucharów lejkowatych i 2 wyroby krzemienne.

Transzeja nr 3 (ar 2-VII/C)

Znajdowała się na skraju zachodniej części stanowiska, w pobliżu urwiska. Na poziomie około 30–35 cm odnotowano skalne podłoże wapienne (ryc. 5). W warstwie ornej odkryto 11 fragmentów ceramiki kultury pucharów lejkowatych.

Transzeja nr 4 (ar 6-IV/C)

Została założona w obrębie południowo-zachodniej części stanowiska, w odległości 25 m na południe od transzei nr 2. Warstwa orna zalegała tutaj do głębokości około 20–30 cm. Pod nią znajdował się całec, który stanowiły jasnożółty pasek, rudawa glina oraz ławica wapieni barwy jasnoszarej (ryc. 6). W obrębie wykopu nie odkryto zabytków ruchomych.

Transzeja nr 5 (ar 34-V/D)

Została założona na niewielkiej polance, w lesie, we wschodniej części stanowiska, obecnie zalesionej, około 250 m na wschód od transzei nr 1. Na głębokości 30–45 cm odnotowano całec – rumosż wapienny poprzecinany miejscami smugami piasku o niejednolitym, jasnoszaro-rudawym kolorze (ryc. 7).

ANALIZA MATERIAŁU

W trakcie badań w 2013 r. odkryto łącznie 58 zabytków kultury pucharów lejkowatych: 53 fragmenty ceramiki oraz 5 wyrobów krzemienych. Ceramika została głównie wykonana z masy glinianej, zawierającej przeważnie grudki drobnego szamotu oraz, bardzo rzadko, domieszkę droбноziarnistego piasku w niewielkiej, śladowej ilości. Powierzchnie zewnętrzne i wewnętrzne ułamków są z reguły starannie wygładzone, prawie zawsze mączyste, koloru ciemnobrunatnego lub szarego, a grubość ścianek waha się od 0,7–1,0 cm. Wśród form charakterystycznych można wyróżnić:

1. fragment wylewu pucharu (średnica 20 cm) zdobionego dwoma rzędami odcisków sznura dwudzielnego (ryc. 8: 1);
2. fragment brzegu naczynia (średnica 22 cm) o lejkowato rozchylonej szyjce zdobionej nieregularnymi, okrągłymi odciskami (ryc. 8: 2);
3. fragment górnej części naczynia zdobiony listwą w kształcie odwróconej litery „V” (ryc. 9: 1);
4. niewielki fragment flaszki z kryzą (średnica 3,5 cm; ryc. 9: 2);
5. fragment ucha kolankowatego (ryc. 9: 6);
6. fragment dna naczynia o średnicy 12 cm (ryc. 9: 4);
7. fragment dna naczynia o średnicy 10 cm (ryc. 9: 3);
8. fragment lekko wypukłego przeszlika o średnicy 5,8 cm i grubości 1 cm (ryc. 9: 5);

Wśród wyrobów krzemienych znajdują się⁴: 1. łuszczeń wykonany z fragmentu siekierki z krzemienia kredowego koloru czarnego o wymiarach 2,3 x 3,3 x 0,8 cm (ryc. 10: 4); 2. niewielki odłupek z krzemienia kredowego koloru czarnego o wymiarach 2 x 2,2 x 0,6 cm (ryc. 10: 1); 3. fragment części wierzchołkowej wióra ze śladami kory o wymiarach 1,7 x 3 x 0,9 cm; krzemień przepalony (ryc. 10: 2); 4. odłupek częściowo retuszowany na bokach drobnym retuszem ciągłym z krzemienia kredowego koloru czarnego o wymiarach 2,1 x 2,3 x 0,4 cm (ryc. 10: 3);

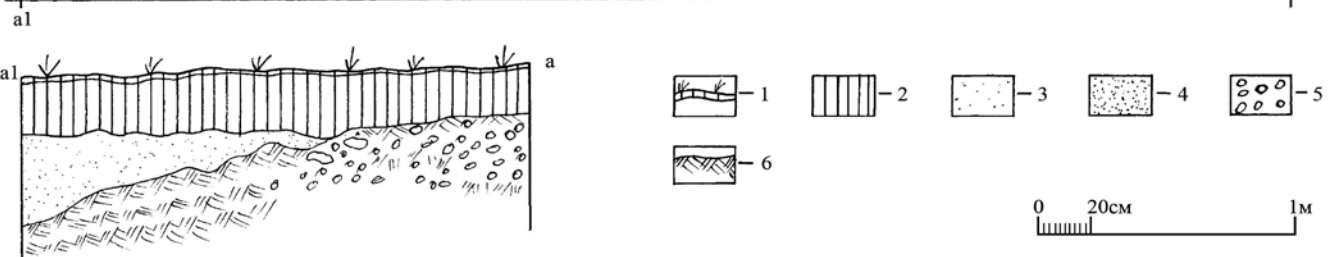
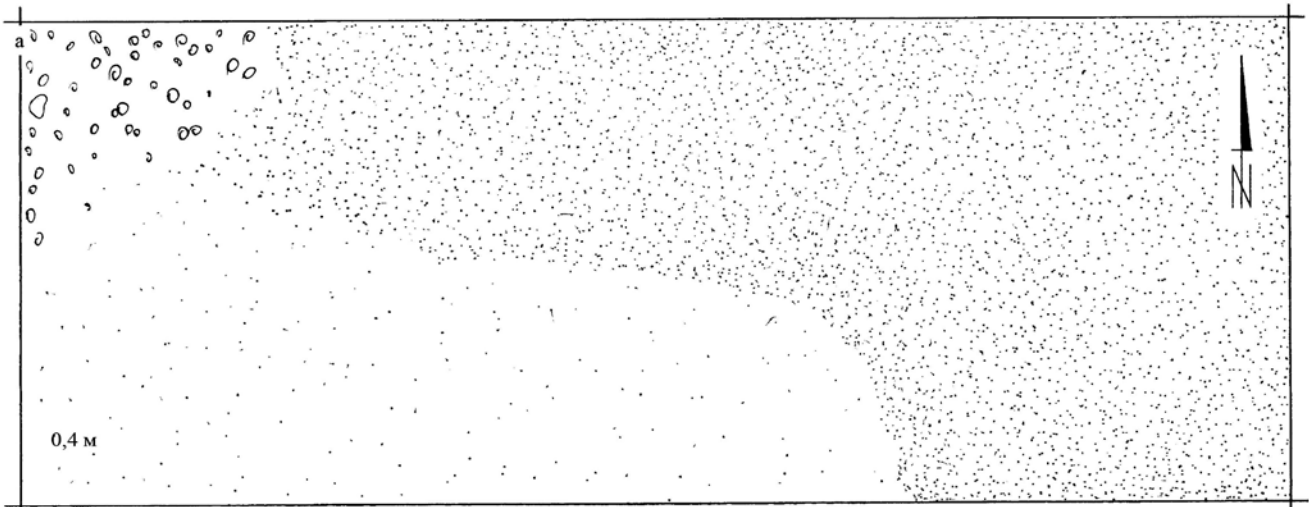
5. fragment części przyobuchowej siekierki o czworokątnym przekroju z krzemienia kredowego koloru szarego o wymiarach 3,7 x 3,9 x 2,6 cm (ryc. 10: 5).

W materiale pozyskanym w trakcie badań z lat 60. XX w. można wyróżnić:

1. fragment brzegu naczynia zdobiony listwą i odciskami paznokciowymi (ryc. 11: 2);
2. fragment lejkowato wychylnego brzegu naczynia (ryc. 11: 7);
3. dwa fragmenty brzegów naczyń o esowatym profilu (ryc. 11: 8, 9);
4. fragment dwóch uch kolankowatych (ryc. 11: 1, 3);
5. fragment brzuśca naczynia z odłamanym uchem (ryc. 11: 4);
6. fragment przydennej części naczynia o łukowatym profilu i średnicy 3 cm (ryc. 11: 5);
7. fragment dna naczynia z lekko zaznaczoną stopką (ryc. 11: 6);
8. krzemienisty grocik trójkątny o prostych bokach i wypukłej podstawie o wymiarach 2,7 x 1,6 x 0,5 cm (ryc. 12: 1);
9. wiór retuszowany obubocznie z krzemienia kredowego o wymiarach 4,2 x 2,1 x 0,7 cm (ryc. 12: 2);
10. amorficzny rdzeń odłupkowy wykonany z fragmentu siekierki z krzemienia kredowego o wymiarach 2,2 x 1,9 x 0,6 cm (ryc. 12: 3);
11. retuszowany odłupek odbity z rozcieracza krzemienistego o wymiarach 3,5 x 1,8 x 0,8 cm (ryc. 12: 4);
12. siekierka krzemienista wykonana z szerokiego wióra z krzemienia kredowego o wymiarach 4,3 x 1,9 x 0,5 cm (ryc. 12: 5);
13. odłupek z retuszowaną podstawą z krzemienia kredowego o wymiarach 1,8 x 1,8 x 0,3 cm (ryc. 12: 6);
14. odłupek z krzemienia kredowego o wymiarach 1,7 x 2,8 x 0,5 cm;
15. miedziana siekierka o trapezowatym kształcie i lekko rozchylonym ostrzu o wymiarach 8,6 x 1,6–2,3 x 0,5 cm.

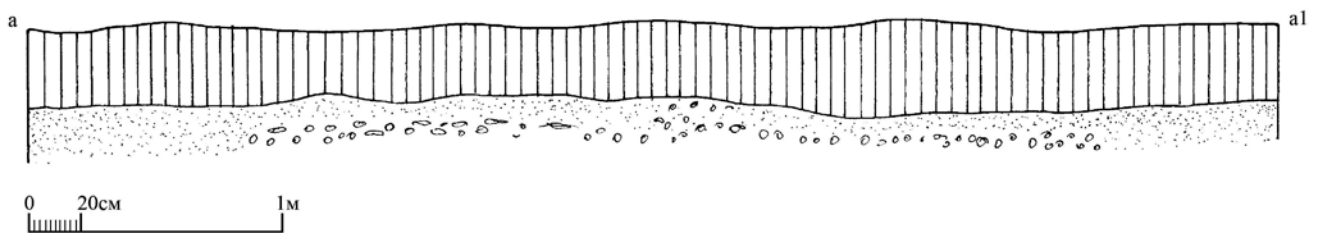
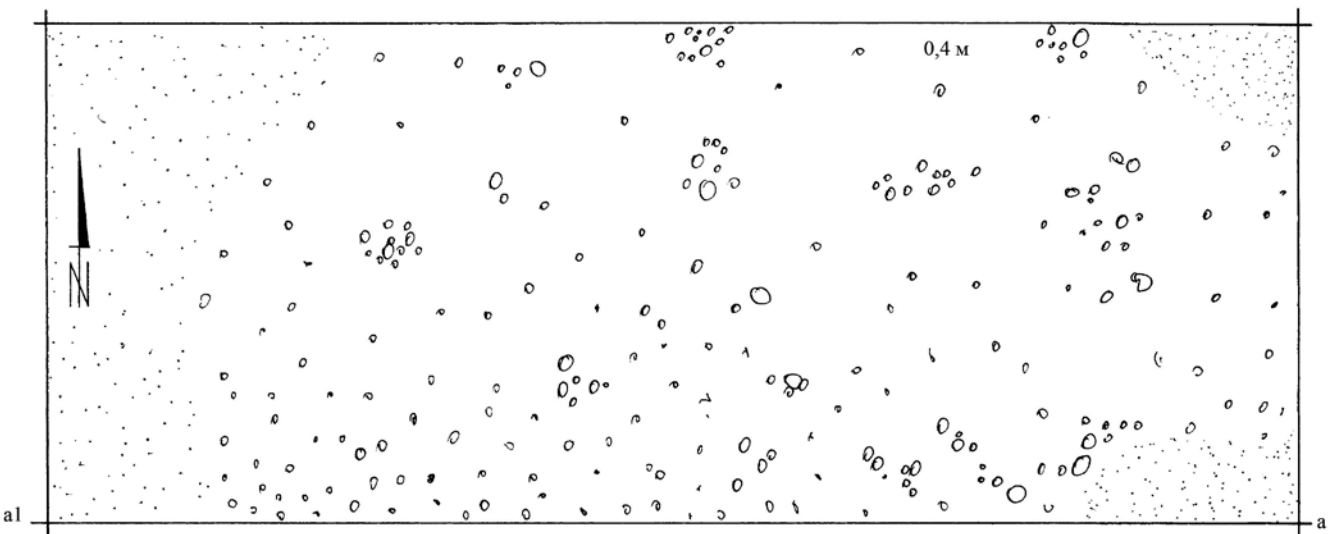
Z badań archiwalnych A. Nowakowskiego z 1929 r. pochodzi natomiast (J. Głosik 1962, s. 168): 1. dwanaście różnej wielkości fragmentów naczyń, w tym dwa fragmenty szyjek zdobionych plastycznymi listwami; 3. duży fragment środkowej partii naczynia z uchem kolankowatym; 4. przeszliki płasko-wypukłe o średnicy 6 cm; 5. przeszliki dwustożkowe o średnicy 4,8 cm; 6. cztery krzemienne narzędzia wiórowe, w tym jeden

⁴ Analizy typologiczno-surowcowej materiałów krzemienych dokonał dr V. Konopla.

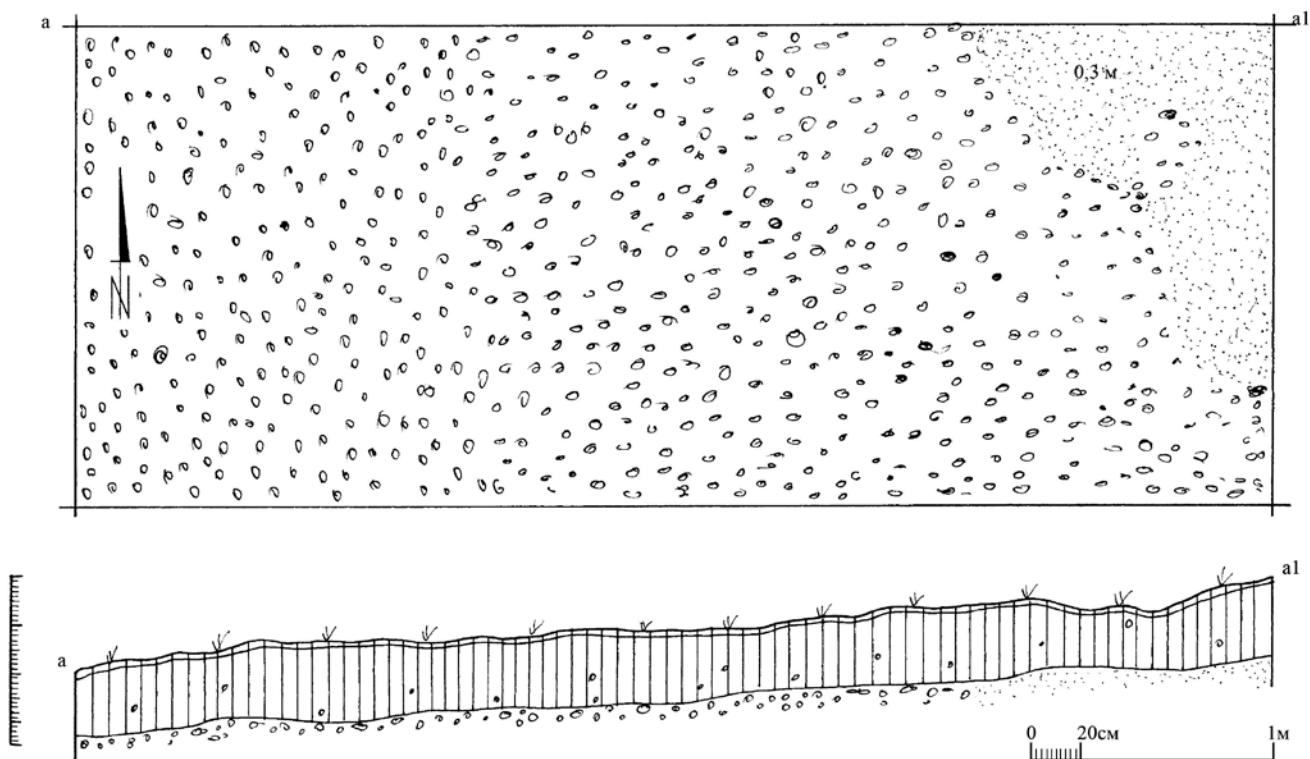
Ryc. 3. Trościaniec, „Kamienna Góra”, rejon Mikołajów. Plan i profil tranzei nr 1. Oznaczenia: 1 – warstwa darni; 2 – warstwa ziemi ornej; 3 – warstwa kulturowa o szarym kolorze; 4 – calec gliniasty o jasnoszaro-rudawym kolorze; 5 – bryłki wapienia; 6 – calec lessowy o jasnoszarym kolorze

Abb. 3. Trościaniec, „Kamienna Góra”, Rajon Mikołajów. Plan und Profil des Schützengrabens Nr. 1. Bezeichnungen: 1 – Grassnarbeschicht; 2 – Ackerschicht; 3 – graue Kulturschicht; 4 – anstehender hellgrau-roter Lehm Boden; 5 – Kalksteinklumpen; 6 – hellgrauer anstehender Lössboden

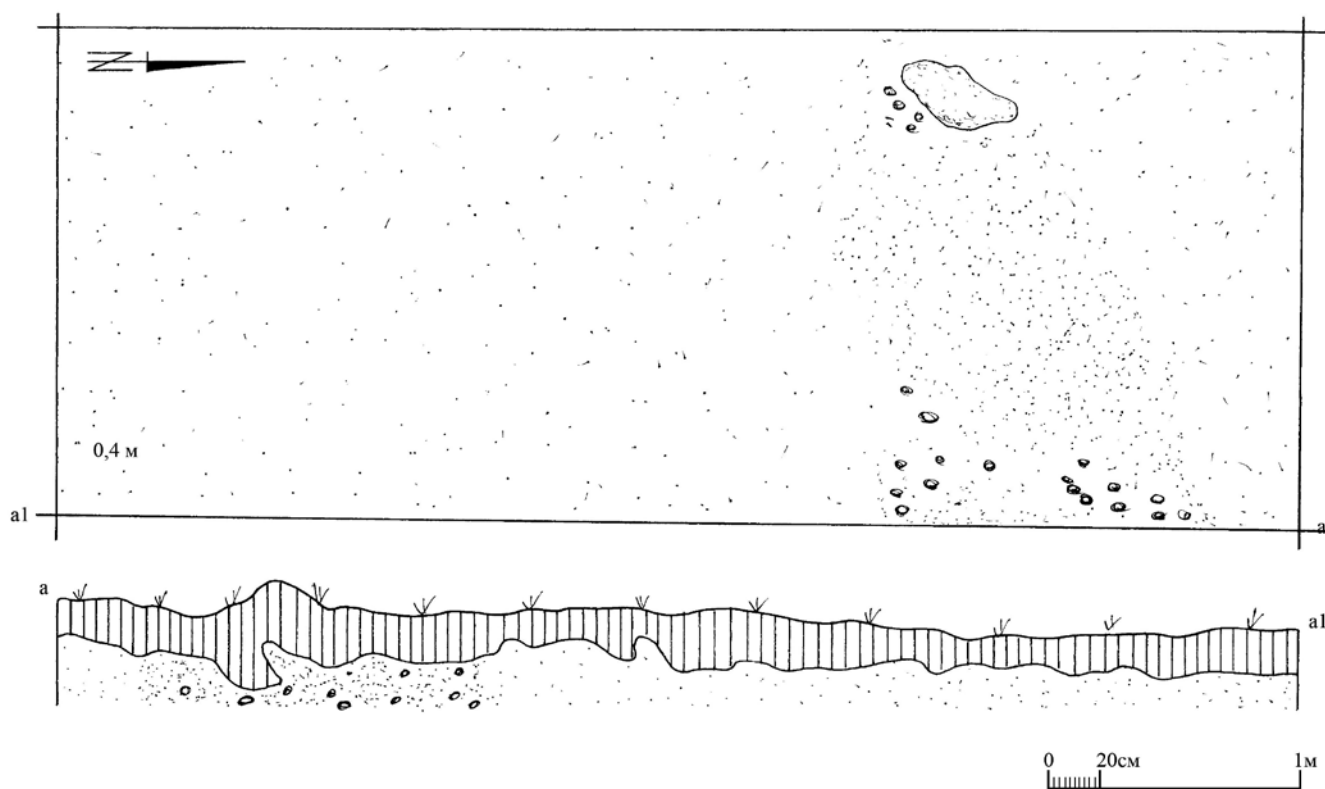
Ryc. 4. Trościaniec, „Kamienna Góra”, rejon Mikołajów. Plan i profil tranzei nr 2

Abb. 4. Trościaniec, „Kamienna Góra”, Rajon Mikołajów. Plan und Profil des Schützengrabens Nr. 2

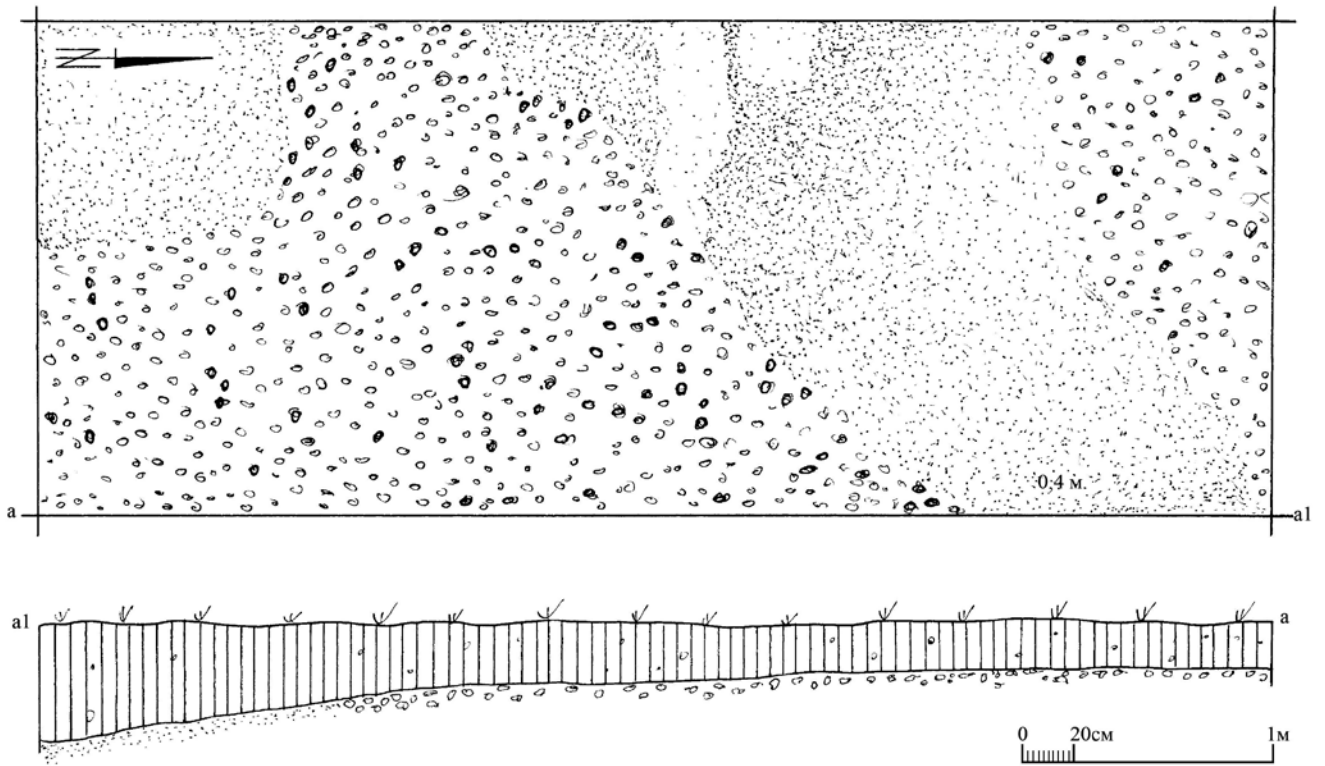
Ryc. 5. Trościaniec, „Kamienna Góra”, rejon Mikołajów. Plan i profil tranzei nr 3

Abb. 5. Trościaniec, „Kamienna Góra”, Rajon Mikołajów. Plan und Profil des Schützengrabens Nr. 3

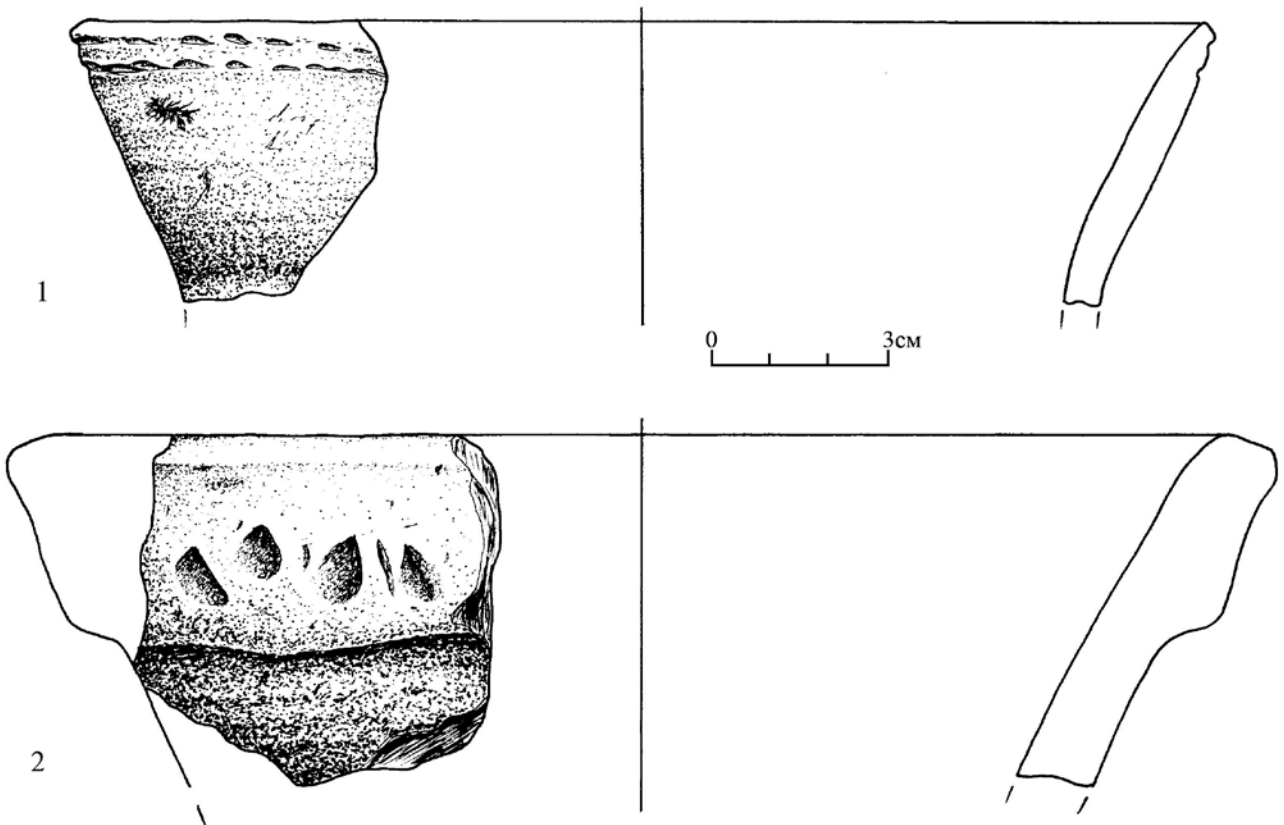

Ryc. 6. Trościaniec, „Kamienna Góra”, rejon Mikołajów. Plan i profil tranzei nr 4

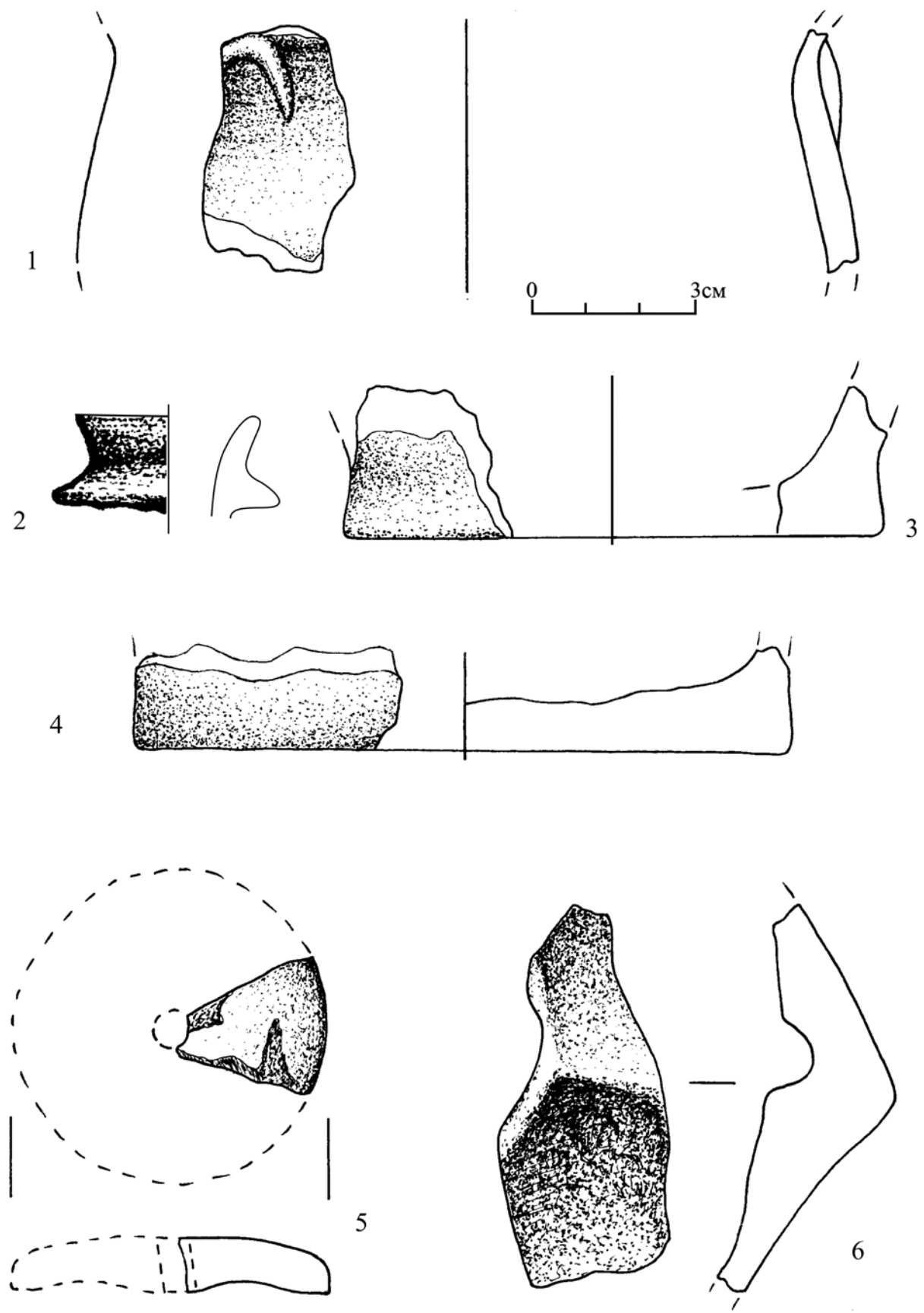
Abb. 6. Trościaniec, „Kamienna Góra”, Rajon Mikołajów. Plan und Profil des Schützengrabens Nr. 4

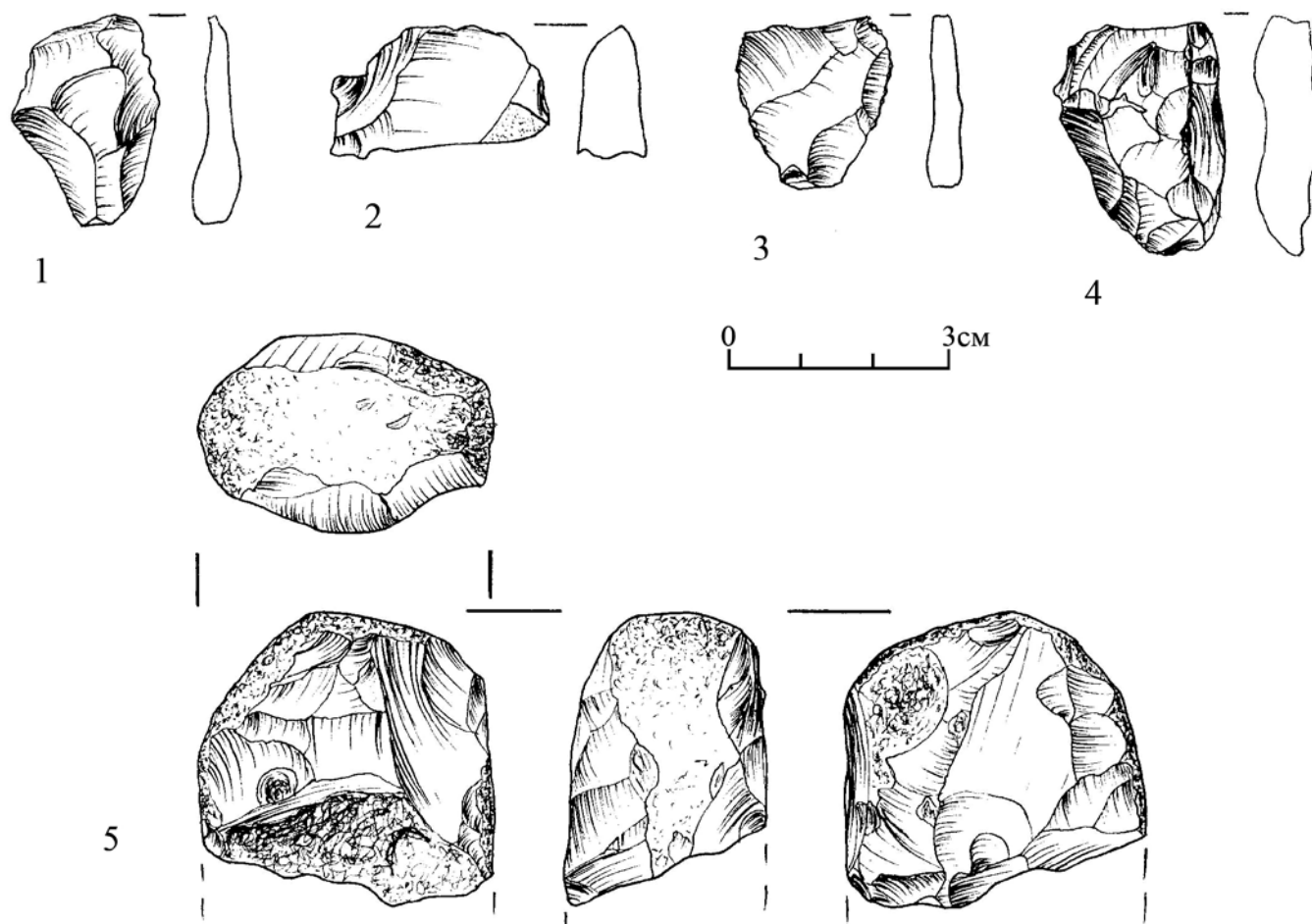
Ryc. 7. Trościaniec, „Kamienna Góra”, rejon Mikołajów. Plan i profil tranzei nr 5
 Abb. 7. Trościaniec, „Kamienna Góra”, Rajon Mikołajów. Plan und Profil des Schützengrabens Nr. 5

Ryc. 8. Trościaniec, „Kamienna Góra”, rejon Mikołajów. Materiał ceramiczny
 Abb. 8. Trościaniec, „Kamienna Góra”, Rajon Mikołajów. Keramikmaterial

Ryc. 9. Trościaniec, „Kamienna Góra”, rejon Mikołajów. Materiał ceramiczny
 Abb. 9. Trościaniec, „Kamienna Góra”, Rajon Mikołajów. Keramikmaterial

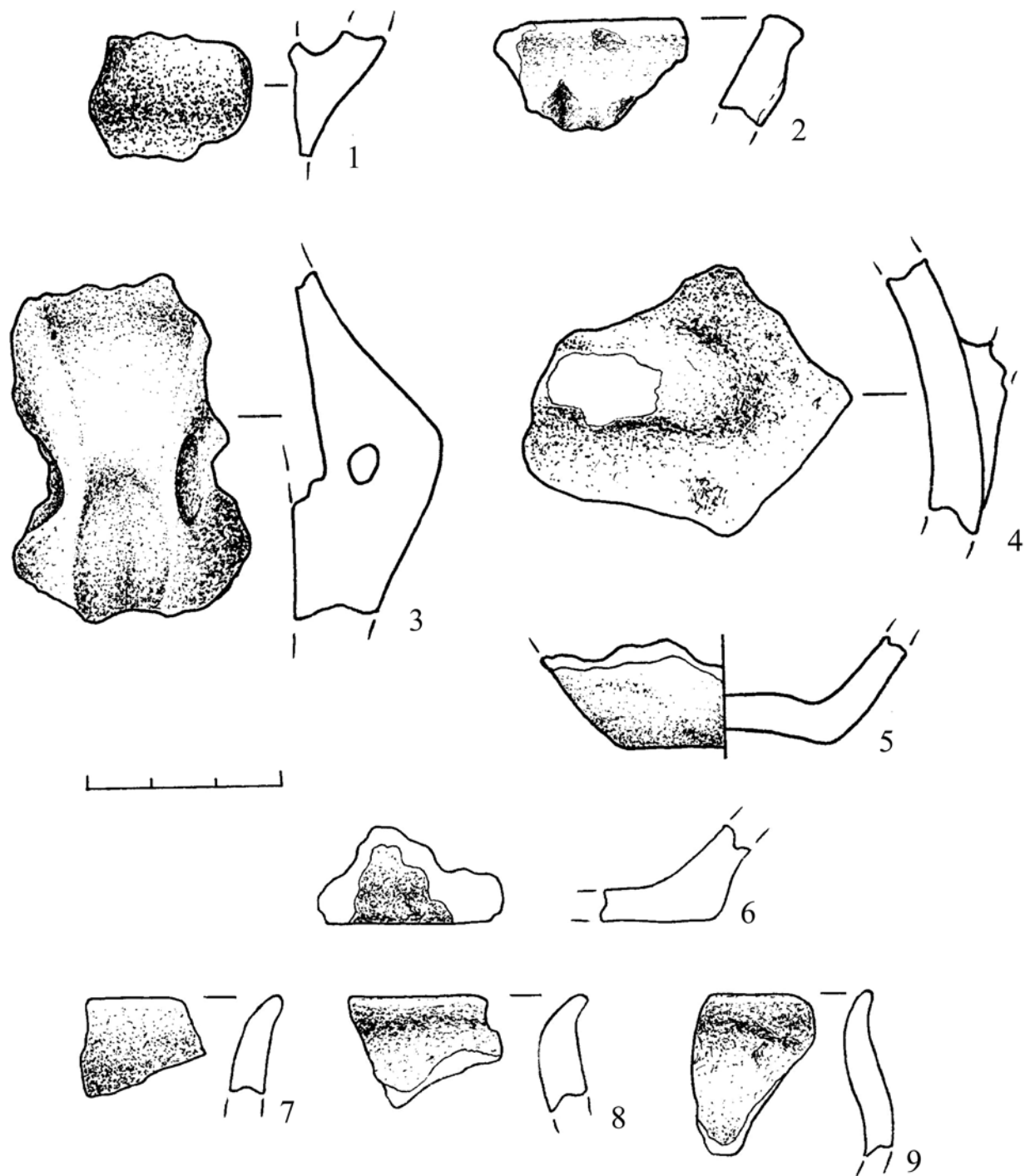
Ryc. 10. Trościaniec, „Kamienna Góra”, rejon Mikołajów. Materiał krzemienisty
 Abb. 10. Trościaniec, „Kamienna Góra”, Rajon Mikołajów. Feuersteinmaterial

egzemplarz makrolityczny; 7. fragment płaskiej siekierki krzemiennej o długości 7,5 cm; 8. fragment dłutka krzemienego o długości 8 cm (wszystkie wymienione zabytki krzemienne zostały wykonane z wołyńskiego surowca kredowego).

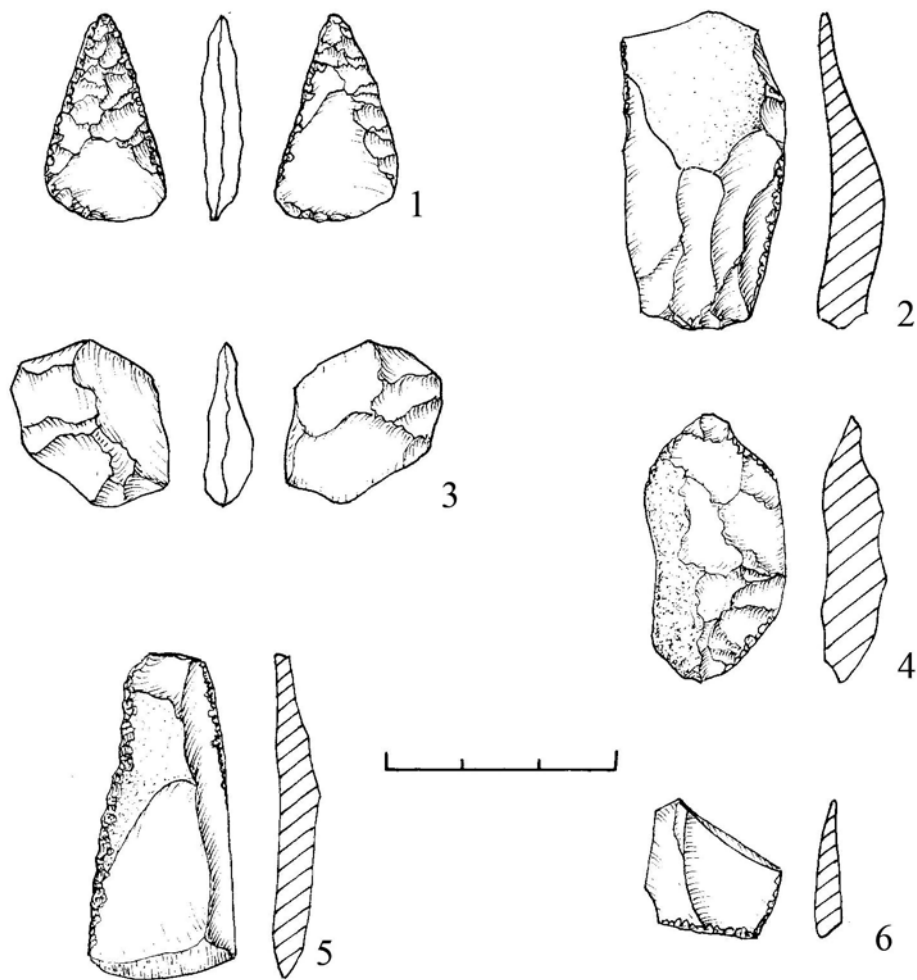
Ze względu na niezbyt liczny zbiór ceramiki z Trościanca - „Kamiennej Góry” trudno określić jest chronologię oraz stwierdzić, czy zarejestrowany zestaw zdobień jest charakterystyczny dla całej osady. Można jednak wyróżnić pewne elementy, które świadczą o związku z małopolskim, „klasycznym” etapem rozwoju kultury pucharów lejkowatych. Chodzi tutaj przede wszystkim o flaszę z kryzą. Naczynia te występują regularnie w fazach I i II w Bronocicach (J. Kruk, S. Milisauskas 1983, ryc. 3: 29, 30; 4: 28). Na terenie Wyżyny Sandomierskiej spotyka się je w zespołach nieco młodszych, wiązanych z przełomem IV/III tys. przed Chrystusem (grobowiec w Kicharach Nowych – H. Kowalewska-Marszałek, H. Duday, M. Pyżuk 2006, s. 347). Podobnie należy oceniać „baalberskie” – zdobienia plastyczne w postaci listew oraz guzków. Wątki te występują regularnie w Bronocicach I-II (J. Kruk, S. Milisauskas 1983, ryc. 1; 2), a zanikają w fazie Bronocice III.

Elementami, których nie można jednoznacznie datować są natomiast odciski sznura dwudzielnego (por. uwagi P. Papiernik, M. Rybicka 2002, s. 97).

Badania przeprowadzone w 2013 r. pozwoliły stwierdzić, że mamy do czynienia ze stanowiskiem zniszczonym w wyniku procesów denudacyjnych oraz intensywnej działalności człowieka. Nie zarejestrowano nieruchomych obiektów archeologicznych, a bezpośrednio pod warstwą ziemi ornej znajdowało się podłoże skalne w postaci wapiennego rumoszu lub calca utworzonego z lessu. Jedynie w jednym miejscu (ar 9-VII/D) natrafiono na resztki warstwy kulturowej zalegające w niewielkim zagłębieniu w skale macierzystej. Na podstawie obserwacji terenowych oraz rozrzutu ceramiki na powierzchni można sądzić, że osada kultury pucharów lejkowatych pierwotnie obejmowała zachodnią część wierzchołku garbu, ograniczoną od północy i południa stromymi zboczami opadającymi ku dolinie Zubry. Jej powierzchnię można ustalić na ponad 2 ha. Pod względem wielkości byłaby to pierwotnie osada odpowiadająca odkrytej niedawno na stanowisku „Grodzisko III” w Kotorynach koło Żydaczowa, na prawym brzegu Dniestru (A. Hawiński, W. Pasterkiewicz, M. Rybicka 2013, s. 272).

Ryc. 11. Trościaniec, „Kamienna Góra”, rejon Mikołajów. Materiał ceramiczny z badań powierzchniowych w 1960 roku
 Abb. 11. Trościaniec, „Kamienna Góra”, Rajon Mikołajów. Während der Geländebegehungen 1960 gesammeltes Keramikmaterial

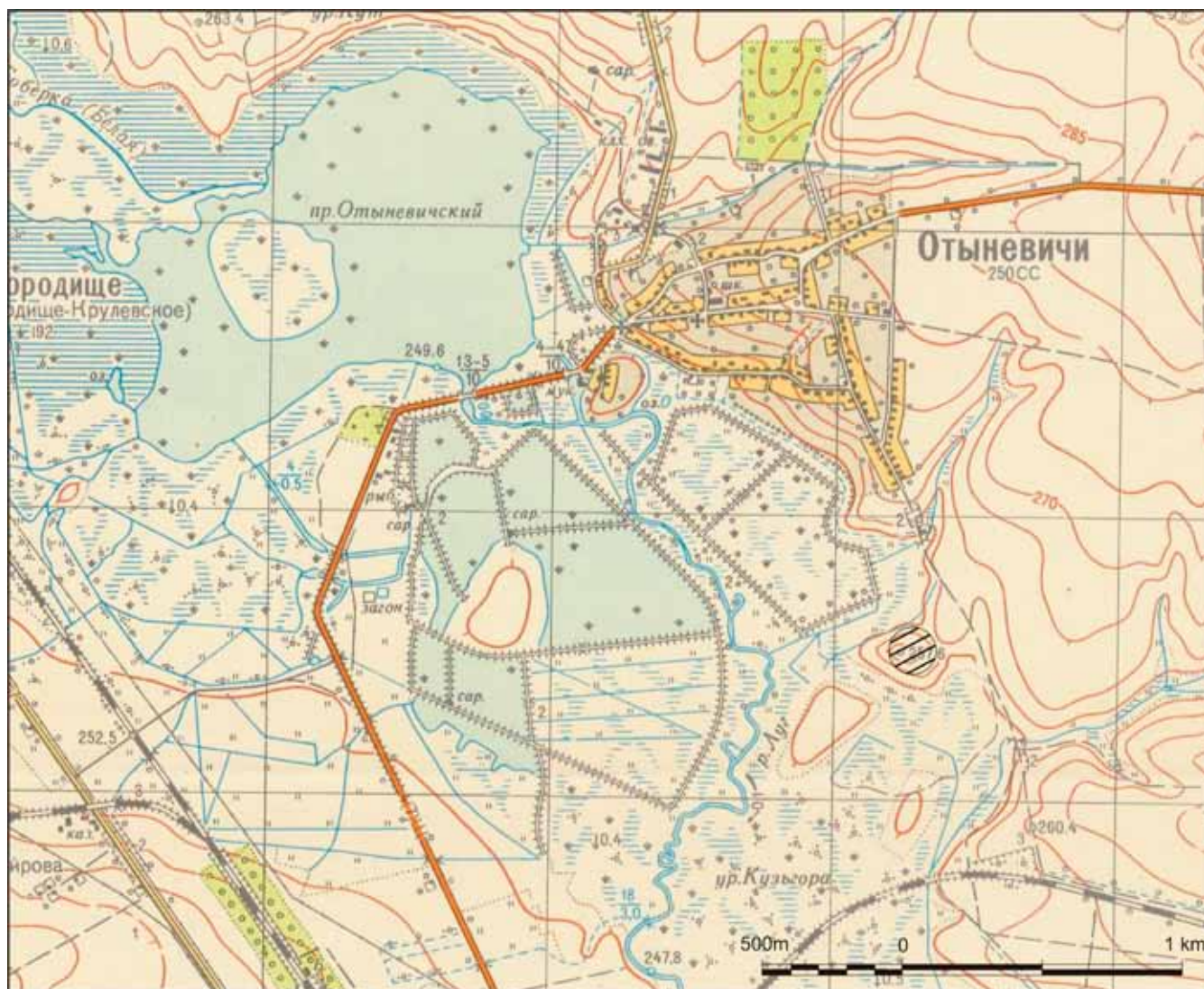
Ryc. 12. Trościaniec, „Kamienna Góra”, rejon Mikołajów. Materiał krzemienisty z badań powierzchniowych w 1960 roku
 Abb. 12. Trościaniec, „Kamienna Góra”, Rajon Mikołajów. Während der Geländebegehungen 1960 gesammeltes Feuersteinmaterial

OTYNEWYCZI, „KUZHORA”, REJON ŻYDACZÓW

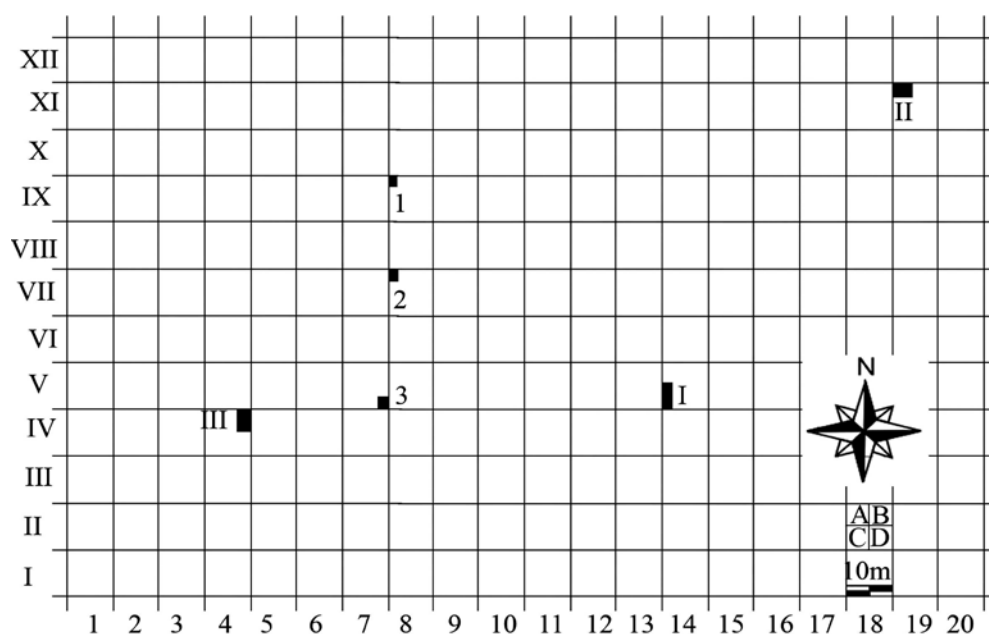
Stanowisko usytuowane jest w strefie źródłiskowej Ługi, będącej lewym dopływem Dniestru. Zajmuje niewielki pagór (wys. 250 m n.p.m.) w obrębie terasy nadzalewowej, ograniczony z trzech stron (północ, zachód, południe) korytem rzeki w kształcie odwróconej litery „U” (ryc. 13). Od strony wschodniej łączy się łagodnie z dolną częścią stoku będącego częścią jednego z grzbietów wododziałowych Wyżyny Południowoopolskiej.

Stanowisko odkryte zostało w 1978 r. przez N. Pelešišina, I. Mihalčišina i O. Korčinc’kijego (N. A. Pelešišin, I. R. Miha-

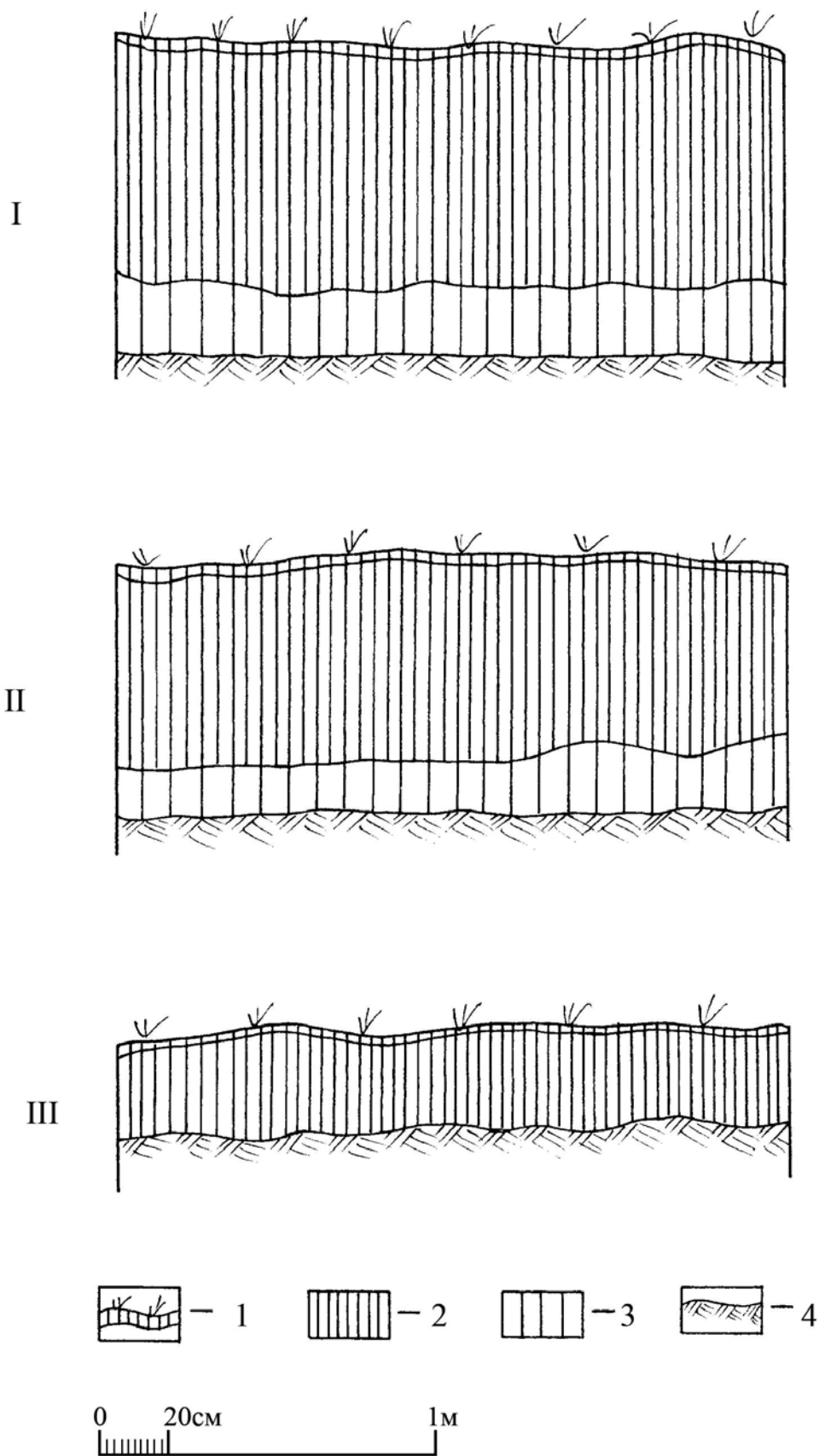
lčišin, O. M. Korčinc’kij 1979, s. 385). W 1993 roku niewielkie badania sondażowe przeprowadził V. Konopla (informacja ustna cytowanego badacza). W 2013 roku przeprowadzono powtórne prace wykopaliskowe, których celem było rozpoznanie sytuacji osadniczej i zasięgu stanowiska. W miejscu największej koncentracji materiału powierzchniowego założono 6 wykopów o łącznej powierzchni 42 m² (ryc. 14).

Ryc. 13. Otynewiczy, „Kuzhora”, rejon Żydaczów. Lokalizacja stanowiska
 Abb. 13. Otynewiczy, „Kuzhora”, Rajon Żydaczów. Lage der Fundstelle

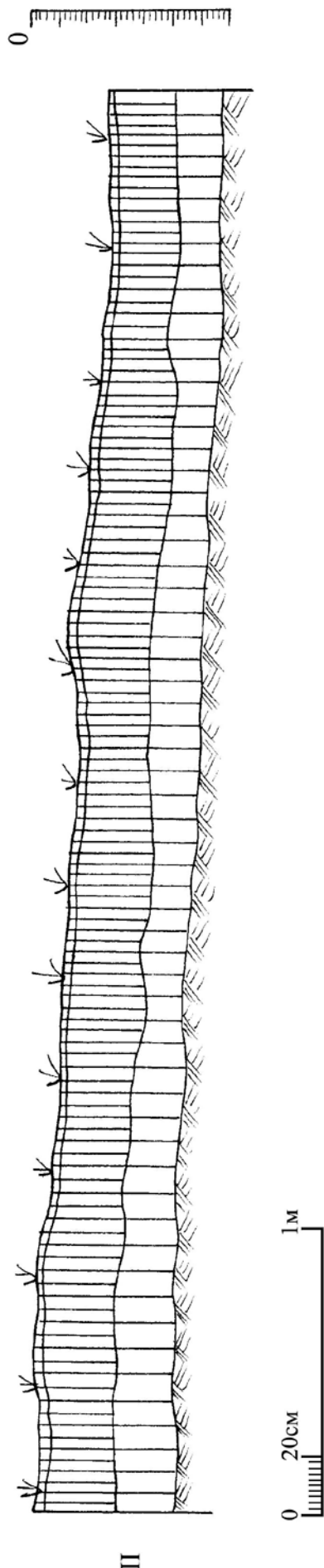
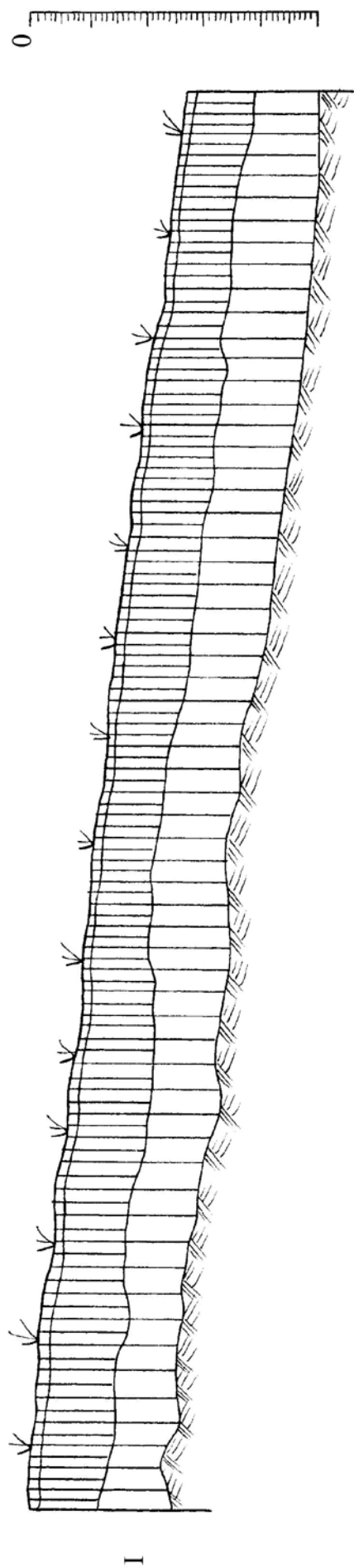

Ryc. 14. Otynewiczy, „Kuzhora”, rejon Żydaczów. Rozmieszczenie wykopów archeologicznych na tle siatki arowej
 Abb. 14. Otynewiczy, „Kuzhora”, Rajon Żydaczów. Verteilung der Grabungsschnitte vor dem Hintergrund des Ar-Rasters

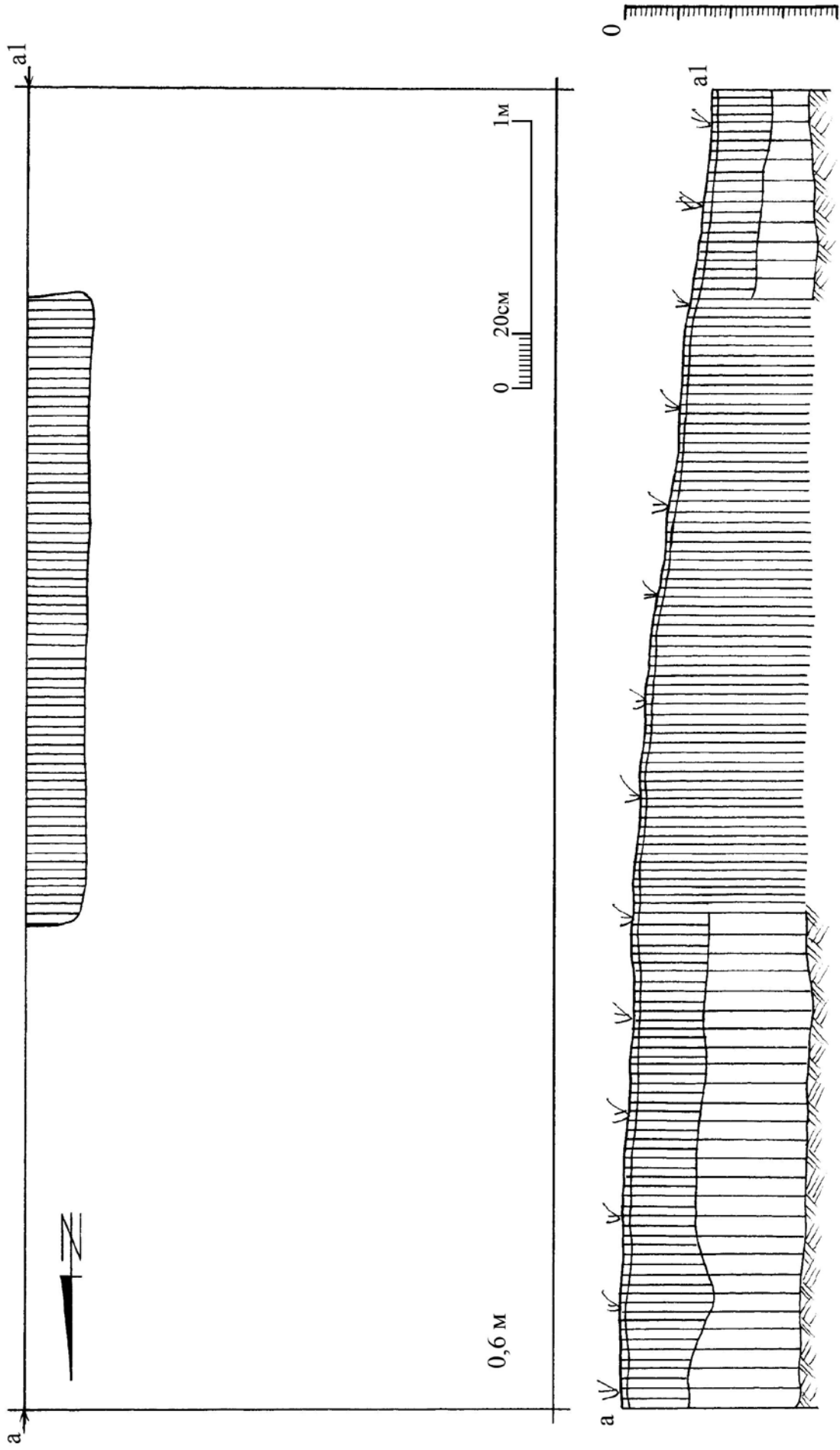

Ryc. 15. Otynewyczi, „Kuzhora”, rejon Żydaczów. Profile wykopów sondażowych nr 1, 2 i 3 Oznaczenia: 1 – warstwa darni; 2 – warstwa czar-
noziemu; 3 – warstwa o szarym lub ciemnoszarym kolorze; 4 – calec lessowy o ciemnożółtym kolorze

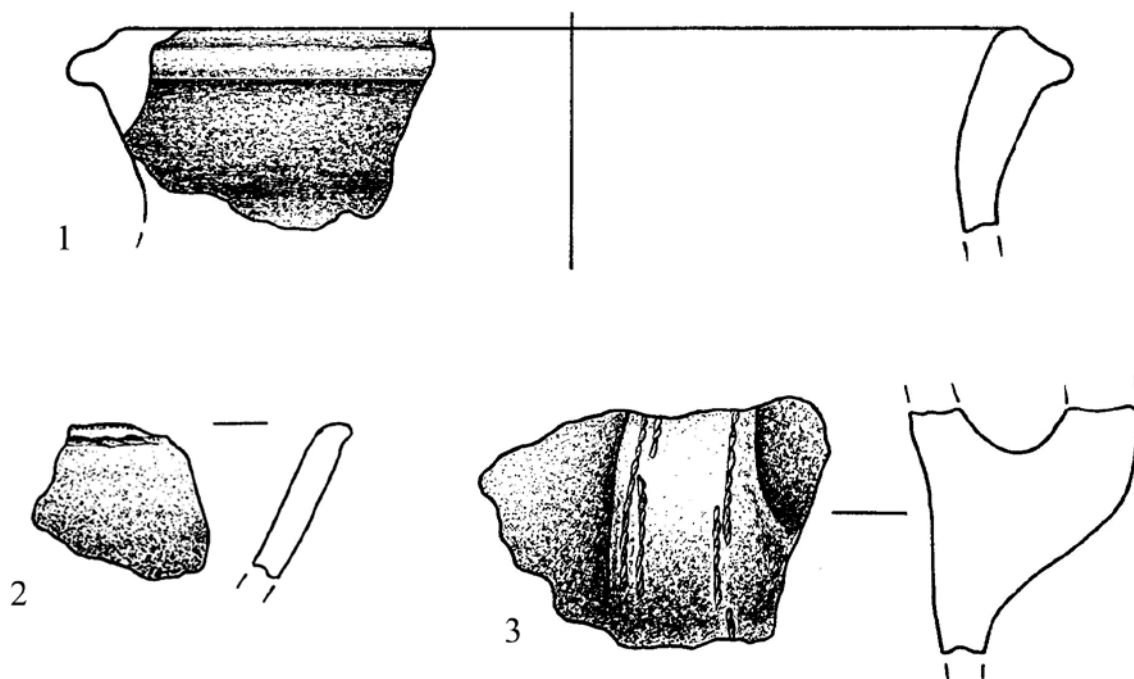
Abb. 15. Otynewyczi, „Kuzhora”, Rajon Żydaczów. Profile der Sondagen Nr. 1, 2 und 3. Bezeichnungen: 1 – Grassnarbeschicht; 2 – Schwarz-
erdeschicht; 3 – graue oder dunkelgraue Schicht; 4 – dunkelgelber anstehender Lössboden

Ryc. 16. Otynewyczi, „Kuzhora”, rejon Żydaczów. Profile tranzei nr 1 i 2
 Abb. 16. Otynewyczi, „Kuzhora”, Rajon Żydaczów. Profile des Schützengrabens Nr. 1 und 2

Ryc. 17. Otynewyczi, „Kuzhora”, rejon Żydaczów. Plan i profil tranzei nr 3
 Abb. 17. Otynewyczi, „Kuzhora”, Rajon Żydaczów. Plan und Profil des Schützengrabens Nr. 3

Ryc. 18. Otynewyczi, „Kuzhora”, rejon Żydaczów. Materiał ceramiczny
 Abb. 18. Otynewyczi, „Kuzhora”, Rajon Żydaczów. Keramikmaterial

OPIS WYKOPÓW BADAWCZYCH

Wykop sondażowy nr 1 (ar 8-IX/A)

Miał wymiary 2 x 2 m i został założony w centralnej części pagóra, na niewielkim wypłaszczeniu wierzchowiny. Pod warstwą darni natrafiono na poziom czarnoziemiu, sięgający do głębokości 60 cm (ryc. 15: I). Bezpośrednio pod nim znajdowała się warstwa niejednolitej, ciemnoszaro-brązowej ziemi o miąższości 30 cm. Na głębokości 90 cm odnotowano całec – ciemnożółty less. W obrębie warstwy czarnoziemiu natrafiono na 2 fragmenty ceramiki kultury mierzanowickiej oraz 5 ułamków naczyń z XII wieku.

Wykop sondażowy nr 2 (ar 8-VII/A)

Miał wymiary 2 x 2 m i został założony w centralno-południowej części pagóra, 18 m na południe od wykopu nr 1. Stwierdzono w nim podobną sytuację stratygraficzną jak w wykopie sondażowym nr 1: do głębokości 5 cm występowała darni, następnie czarnoziemiu do poziomu 60 cm, warstwa niejednolitej ciemnoszaro-brązowej ziemi do głębokości 90 cm, niżej poziom calcowy (ryc. 15: II). Podczas eksploatacji warstwy czarnoziemiu pozyskano 1 fragment ceramiki kultury pucharów lejkowatych oraz 4 ułamki naczyń z XII wieku.

Wykop sondażowy nr 3 (ar 7-V/D)

Miał wymiary 2 x 2 m i znajdował się na południowym skraju wierzchowiny pagóra. Pod warstwą darni zalegał poziom czarnoziemiu o miąższości 25 cm. Ciemnożółty less – całec – znajdował się na głębokości ok. 30–35 cm (ryc. 15: III). W obrębie warstwy czarnoziemiu natrafiono na 1 fragment ceramiki kultury mierzanowickiej i 14 ułamków naczyń z XII wieku.

Transzeja nr 1 (ar 14-V/C)

Miała wymiary 2 x 5 m, orientację po osi północ-południe i została założona na południowo-wschodnim stoku pagóra. Bezpośrednio pod warstwą darni znajdował się poziom czarnoziemiu sięgający do 20–25 cm głębokości. Niżej znajdowała się warstwa lekko gliniastego lessu koloru szarego, a na poziomie 50 cm ciemnożółty całec (ryc. 16: I).

W warstwie czarnoziemiu znaleziono 2 fragmenty ceramiki kultury pucharów lejkowatych, 4 kultury mierzanowickiej oraz 24 z okresu XII wieku.

Transzeja nr 2 (ar 19-XI/A)

Miała wymiary 2 x 5 m, orientację po osi wschód-zachód i została założona w obrębie wschodniego stoku pagóra. Pod warstwą darni natrafiono na poziom czarnoziemiu sięgający do głębokości 20–25 cm (ryc. 16: II). Niżej na poziomie 50 cm odnotowano warstwę szarej ziemi (miąższość 25 cm), a bezpośrednio pod nią, ciemnożółty całec lessowy.

Transzeja nr 3 (ar 4-IV/B)

Miała wymiary 2 x 5 m, orientację północ-południe i znajdowała się na południowym stoku pagóra. Odnotowano tutaj następującą stratygrafię: do 5 cm zalegała darni, do głębokości 20–30 cm warstwa czarnoziemiu, do głębokości 65 cm less koloru szarego, niżej całec lessowy koloru żółtego. W części wschodniej wykopu natrafiono na ślad po badaniach sondażowych z 1993 roku o szerokości 2 m i orientacji wschód-zachód (ryc. 17). W obrębie warstwy czarnoziemiu znaleziono 8 fragmentów ceramiki kultury pucharów lejkowatych oraz 41 z okresu XII wieku.

ANALIZA MATERIAŁU

Pozyskane w trakcie badań materiały wskazują, że stanowisko zostało zasiedlone w trakcie trzech faz osadnictwa: kultury pucharów lejkowatych, kultury mierzanowickiej oraz okresu XII wieku (tzw. Ruś Książęca).

Pierwszy z etapów, związany ze społecznościami kultury pucharów lejkowatych jest reprezentowany przez 10 środkowych fragmentów naczyń. Ich cechą charakterystyczną jest domieszka grudek szamotu oraz drobnego piasku w glinie oraz trójwarstwowe przełomy o czarnym rdzeniu. Barwa powierzchni jest jednolita, jasnobrunatna wewnątrz i na zewnątrz. Wśród ułamków, jeden to zapewne fragment brzegu pucharu zdobionego pojedynczym odciskiem sznura pod krawędzią zewnętrzną (ryc. 18: 2). Całość tych materiałów można łączyć z funkcjonowaniem niedużej, liczącej około 0,5 ha, osady. Jej chronologii nie można obecnie określić.

Z kulturą mierzanowicką należy łączyć 7 fragmentów ceramiki wykonanych z masy zawierającej drobną domieszkę piasku oraz ostrokrawędzistych drobin krzemiennych wystających czasem na powierzchnię. Przełom ułamków jest jednolity, powierzchnia jasnobrunatna, szorstka i nierówna. Grubość fragmentów waha się od 0,6–0,8 cm. Wśród charakterystycznych ułamków znajduje się m.in. fragment brzuśca naczynia z zachowanym częściowo uchem. Na jego powierzchni zewnętrznej widoczne są pionowe pasma odcisków drobnego sznura (ryc. 18: 3). Pod względem technologicznym (tj. obec-

ność okruchów krzemiennych) odkryta ceramika ma odniesienia na osadach kultury mierzanowickiej w dorzeczu górnego Dniestru, jak np. Kremydiw, rejon Halicz (T. Tkačuk 2003, s. 8), czy Bykiw, stanowisko „Koło Figury” i „Bihijiwka”, rejon Drohobycz (niepublikowane wyniki badań polsko-ukraińskiej ekspedycji archeologicznej).

Zdecydowaną większość materiałów odkrytych na stanowisku należy wiązać z okresem XII wieku. Łącznie zidentyfikowano 88 ułamków naczyń. Jest to materiał jednorodny, w masie ceramicznej zaznacza się duża ilość piasku, powierzchnie są lekko szorstkie, szarobrunatnego koloru. Jeden z wylewów, średnicy 12 cm (ryc. 18: 1), pod krawędzią zewnętrzną ma charakterystyczną kryzę. Materiały te składają się na rozległą osadę o łącznej powierzchni około 3 ha, obejmującą prawie całą wierzchowinę pagóra. Warto zaznaczyć, że na sąsiednim stanowisku – Otynewyczi II, położonym około 50 m na południowy zachód, odkryto w 1984 roku ślady wytopu żelaza z miejscowej rudy darniowej w charakterystycznych piecowiskach (tzw. „zaliznoplavil'ne gorno”; R. Gribovič 1986, s. 228). Według najnowszych ustaleń V. Gupalo, miejsca ta stanowią zapewne jeden kompleks osadniczo-hutniczy leżący w obrębie tzw. Księstwa Dźwinogradzkiego, a dokładniej w południowej jego strefie, przy granicy z księstwem książąt halickich (V. Gupalo 2014, s. 434, fot. 63: 80, 81).

WYKAZ CYTOWANEJ LITERATURY

- Cys' P. M.
1962 *Geomorfologija URSSR*, L'viv.
Głosik J.
1962 Wołyńsko-podolskie materiały z epoki kamiennej i wczesnej epoki brązu w Państwowym Muzeum Archeologicznym w Warszawie, „Mat. Star.”, t. 8, s. 25–216.
Gribovič R.
1986 Raboti Židačevskoj ekspedicii, [w:] *Arheologičeskie Otkrytá 1984 goda*, Moskwa, s. 228.
Gupalo V.
2014 *Zvenigorod i Zvenigorod'ka zemlá u XI–XIII stolittáh (so-ciostorična rekonstrukciá)*, L'viv.
Hawinskyj A., Pasterkiewicz W., Rybicka M.
2013 Kotoryny, rej. Żydacziw, stan. Grodzisko III. Osadnictwo z okresu neolitu, [w:] Harmata K., Machnik J., Rybicka M. (red.), *Natural Environment and Man on the Upper Dniester Region of the Halyč-Bukačivci Basin-in Prehistory and early Mediaeval Period*, t. 6, Kraków, p. 169–284.
Jajdzewski K.
1936 *Kultura pucharów lejkowatych w Polsce środkowej i zachodniej*, Poznań.
Kowalewska-Marszałek H., Duday H., Pyżuk M.
2006 Kichary Nowe: „megalityczne” konstrukcje grobowe w świetle badań archeologicznych i antropologicznych, [w:] Libera J., Tunia K. (red.), *Idea megalityczna w obrządku pogrzebowym kultury pucharów lejkowatych*, Lublin-Kraków, s. 341–360.
Kruk J., Milisauskas S.
1983 Chronologia absolutna osadnictwa neolitycznego z Bronocic, woj. kieleckie, „APolski” t. 28, nr 2, s. 257–320.
Machnik J., Pasterkiewicz W., Pawliw D., Petehyrycz W., Hawinskyj A., Prynada I.
2009 Kolejne etapy badań polsko-ukraińskiej ekspedycji archeologicznej w dorzeczu górnego Dniestru, „Rocznik Polskiej Akademii Umiejętności”, R. 2008/2009, Kraków, s. 287–294.
Papiernik P., Rybicka M.
2002 *Annopol. Osada kultury pucharów lejkowatych na Pojezierzu Gostynińskim*, Łódź.
Pelešišin M. A.
1999 Kultura lijcástogo posudu, [w:] *Etnogenez ta etnična istoriá naseleñná ukraiñs'kih Karpat*, t. 1, L'viv, s. 103–110.
Pelešišin N. A., Mihał'čišin I. R., Korčinc'kij O. M.
1979 Razvedki na Buge i Verhnem Dnistre, [w:] *Arheologičeskie Otkrytá 1978 goda*, Moskwa, s. 384–386.
Tkačuk T.
2003 *Naukovij zvit pro arheologični doslidženná u 2002 r. bilá smt. Bilšivci (ur. Kuti) i s. Kremidiv (ur. Piddivična) Halic'kogo rajonu Ivano-Frankivs'koj oblasti, Galič*, (rukopis, Naukovij arhiv Nacionalnogo Zapovidnika „Davnij Galič”).

Ergebnisse archäologischer Forschungen auf den Siedlungen der Trichterbecherkultur in Trościaniec bei Mikołajów und Otynewyči bei Żydaczów (linkes Einzugsgebiet des oberen Dnestr)

Zusammenfassung

2013 führte man die Verifikationsausgrabungen auf den Siedlungen der Trichterbecherkultur in Trościaniec „Kamienna Góra“ bei Mikołajów und Otynewyči „Kuzhora“ bei Żydaczów durch. Die Fundstelle in Trościaniec wurde zu Beginn und in der Mitte des 20. Jhs. vorläufig untersucht. Die 2013 vorgenommenen Forschungen hatten einen Verifikationscharakter. Im westlichen und zentralen Teil der Fundstelle legte man 5 Grabungsschnitte von der Fläche 50m² an. Sie bestätigten die früheren Vermutungen über beträchtliche Zerstörungen im Bereich der Fundstelle, die als Folge der Denudationsprozesse und der gegenwärtigen menschlichen Tätigkeit zu deuten sind. Aus den Grabungsschnitten gewann man nur 53 Keramikfragmente und 5 Feuersteinerzeugnisse der Trichterbecherkultur. Unter den charakteristischen Formen kann man unter-

scheiden: Fragment einer Kragenflasche, Bauchfragment eines mit dem zweizeiligen Schnurabdruck verzierten Gefäßes, wie auch ein Fragment des Gefäßoberteils mit Leistenverzierung in Form eines umgedrehten Buchstabens „V“. Die Chronologie der freigelegten Materialien kann man auf die klassische Entwicklungsstufe der Trichterbecherkultur beziehen.

Die Fundstelle Otynewyči „Kuzhora“ wurde 1978 entdeckt und 1993 vorläufig erforscht. 2013 legte man 6 Sondagen von der Gesamtfläche 42m² an. Man gewann spärliche und wenig charakteristische Keramikmaterialien der Trichterbecherkultur und der Mierzanowice Kultur. Registriert wurden auch die Überreste einer Siedlung aus dem 12. Jh., die samt der benachbarten Fundstelle – Otynewyči II einen Siedlungs – und Hüttenkomplex bildete, der zum Fürstentum Swenigorod gehörte.

